

תצפית אל מעבר לרחוב

על נוסח כתיבתו של הרצל ארליך מעיד הוא עצמו בסיפור האחרון שבקובץ, "חרי-שי ומאוהב": "אינני מתחיל דברים ואינני מסיימם. אני מצוי אי-שם באמצעיתם, קבוע שם כקלף-תמונה קטן על ציור-קיר ענקי שמסגרתו המסד והטפחות. זהו גם אופי עבודתי. חלקי בה תלוש-בליל התחלה ובלי סוף". הודאה זו של בעל-דין שרירה וקיימת לגבי כל הסיפורים, והמחבר ידע מה כתב. הקו האפייני להבעתו הוא אפוא אקלים העלילה; העלילה עצמה אין לה משקל וחשיבות. החשוב הוא "מסביב לנקר דה", שבהעלאתה ובתיאורה מתגלה כש-רונו של המספר.

באותו סיפור, "חרישי ומאוהב", כתב המחבר: "כל האנשים שיש לי נגיעה בהם רואים בי אדם שקט, מסודר ונקי... אך לעתים יש בי הרגשה שאינני מדביק את קצב החיים. יש בי הרגשה שאני משייט לי כך, עצל ורפה באוויר השקוף, כעלה נוצה ברוח מצויה, לא-איכפתי ובלתי-שייך... מאחורי ומצדדי נושם הכל בקצב קדחתני עד להתפקע, ואילו אני מקופל סביב עצמי בחמימות ומתיקות כוחל בפק-עת גולם-טוב לי כל-כך עד שאינני מתאוה להבקיע, לצאת ולפרוח..."

הסיפור הגדול ביותר הוא "יום אחד. לואאני טיג, עמוק", ועניינו סתם-יום-של-חול המורכב שלושה מעגלים, הרמוזים בכ"ו תרתו. היום נמתח לא רק בתחום הזמן אלא במישור ההווה כולה. אין לו ראשית אף לא אחרית. הוא זורם לאטו וגורף אתו את ה"אני" המספר בעצלותיים, המשול לעלה נידף ברוח. אפילו נסיון הגניבה שמנסה האנטי-גיבור בקופת-החסכון של אחיו הנער מתואר כלאחרי-יד, מתוך הת-עלמות גמורה מן הצד המוסרי שבדבר. נסיון כושל זה זוכה ליתר-הצלחה עם סתי-בת כרכי "אנציקלופדיה כללית לנוער"

בגב' לאוטמן, שאותה הוא מכיר ומכבד זה שנים רבות. אלא שגיסו, מפקד-המשמר, עלה לגדולה באותם ימים והתעשר משוד יהודים. הוא ואשתו ואחותה-אשתו של בר-סקו—לוחצים עליו ותובעים ממנו בכל פה שימלא את תפקידו ה"לאומי" ויקבל אף הוא את חלקו בסעודה הכללית. ברטקו נקלע לנפתולי מצפון, בעוד האדם הישר שבו מנסה להתקומם נגד תפקידו החדש.

בבוא המבחן הגורלי ויהודי העיררה מוצאים לגירוש, אין ברטקו יודע מה יעשה ביהר-דית. מרוב היסוסים הוא דוחף אותה בכוח למחסן אפל, ומכוח מפתו מוציאה הזקנה את נשמתה. כאשר הנגר רואה מה עולל ליהודיה הזקנה, הוא תולה את עצמו כדי לכפר במותו על פשעו.

הגברת לאוטמן הזקנה התאלמנה והתחרשה לפני שנים רבות. הואיל והיא מכירה את בני המקום מילדותם, סבורה היא שברטקו הנגר בא לעזור לה בחנותה לעת זיקנתה. היהודיה הזקנה אינה צועדת עם הזמן, שלגביה נעצר מכבר. מאז היא חיה מע-בר למציאות. היא אינה יודעת מאומה על השואה, כשם שאינה קולטת כלל את המצי-אות החברתית: כשהנגר מנסה להסביר לה את הענין של גירוש היהודים אין מוחה תופס כלל. השואה מידפקת על דלתה, חודרת לביתה, אך אינה מגיעה אל תודע-תה. הזקנה היהודיה שייכת כבר לנצח, ומותה וחיה אינם משנים ולא-כלום...

רוב הסיפורים האחרים עוסקים אף הם באווירת השואה: אשה סלובקית המסתירה זוג זקנים יהודים ומציגה את הזקן כרבי שקם בתחיית-המתים ("מיטת עץ-אגוז"); מניעת ניתוח של ילד נוצרי באמצעות "מעשה-נסים" כביכול של יהודים ("בטרם ביקר"); מעשה בכלה יהודיה שמנסים להצילה מן הגירוש והיא עומדת לגורלה ("הכלה"). בשני סיפורים נוספים ספוגי הזומר ("מבית אבא-אמא" ו"הדוד דוד הולך לראות כלה") מעלה המחבר מזכרונות ילדותו.

* הרצל ארליך: תצפית אל מעבר לרחוב (סיפורים); ספרית מקור, הוצאת אגודת הסופרים ליד "מסדה", 1968; 131 עמ'.

שרשים יש לה בתוך העולם הפנימי, ומהם היא מסתעפת והולכת לכיוונים שונים, העולים מלמעלה וסוגרים על "מיטת־סדום" של המאוויים הדחוקים והגלויים.

מסעי איש־החושש

מיעוטם של הנושאים ב"מסעי איש־החושש" לקוחים מן ההווי האוניברסיטאי־הסטודנטי בירושלים, ורובם ממסעות בצפון־אמריקה ואירופה. מכנה־משותף להם: הנדדים וחוסר השרשיות וההיצמדות לאינו קרקע שהיא. הצורה הקלילה והשוחקת של הסיפורים, הסגנון המרחף, כביכול, מעל לדברים, נוגע־ואינו־נוגע ומתובל בסוג מיוחד של הומור־לא־הומור—אין בכוחם להסתיר את ה"אנטי־קיום" של הדמויות. הגיבור, שהוא דומה בכל האירועים, תועה בדרכי נעוריו, מתחיל ללמוד ואינו מסיים, אוהב ואינו מקשר עצמו לאשה, מחפש ואינו מוצא, נודד ואינו מגיע לשום מקום. אפילו משא ה"תסביכים", שבלעדיהם לא תיתכן כמעט כל כתיבה "מודרנית", אינו מעמיס עליו משא כבד־לעיפה. הוא ניתן בצורה קלה וב"כפיות של תה" שאפשר להתגבר עליהן בלי קושי. אך לשונו של המספר והאווירה שהיא יוצרת הן־הן המח־יות את העלילה ומשוות לה ארשת שמחה, אפילו כשהדברים אינם שמחים כל־עיקר.

בסיפוריו האחרים. "שכונת חאפ" ו"לפתח אין צבע", הצטמצם המחבר בראיית נופי ילדותו ובתהודת האירועים המרכזיים של מלחמת־העולם השנייה ומלחמת־ששת־הימים. ב"מסעי איש־החושש" ניתק המחבר את גיבורו מן המציאות "הקטנה" של ישראל והפליג אתו ל"עולם הגדול". הוא מעבירו לנופים זרים, מלבישו לבושים אחרים של זמן ומקום, ומוכיח כי "צבר" נשאר ילד־הארץ לכל דבר ולכל אירוע.

* גדעון תלפו: מסעי איש החושש (סיפורים); אל"ף הוצאת־ספרים בע"מ, 1969; 184 עמ'.

ומכירתם למוכר ספרים משומשים. והנה גויס סכום של חמש לירות כדי לעשות "חיים", המתחילים בביקור ב"סינמאסקופ", שהוא "בית־היוצר לחלומותי הוורודים". השקיעה בחלל החלומות מסתיימת בהצלחה חמרית של קבלת דמי־הכניסה בחזרה. לא־חר־מכן בא ייצוג קטע מן המציאות, על כריתו ועל אירועיו במסגרת בית־קפה "של הבוהימה". האורחים "השובים כחלק מן הריהוט, כמכונת־האספרסו הצמודה לדל־פק: לעולם הם שם, איש בפִּינתו..."

דמויות רבות עולות כאוב מארץ. עברן ועתידן נסקרים בדמיונו של המספר. הוא מנסה לתפוס את האנשים ברגעים מסוימים ובעין "הצלמניה" שלו לקבוע מהיכן באו ולאן הם הולכים. השקיעה הצפויה לכל אחד מהם באה לפתור את חידת קיומם, הנתונה מראשיתה בתוך צללים מאפילים של אנטי־קיום. הפעילות הבאה בסוף אותו יום של בילויים ממשיים נעשית על גבי קטנוע של חבר: "אנו כבר דוהרים. מהירותו של אדם כבודו: הכביש, המדרכות, עצי הפי־קוס הנטועים בשוליהן, פנסי הרחובות, גורות הניאון, בתי־הקפה, האנשים. אנו נמצאים בתוך המירוץ הגדול ויקח השד את כולם..."

ובסופו של המירוץ הנה בא הווידוי: "גופי ספוג רעל... אני מנסה לחשוב על עבודה קבועה, חיים מסודרים, יציאה מן הערבוב־יה של מעשי־עראי שאין לי שליטה בהם; ... השיתוק אוחזני, הפחד; המפלט—דרך פרזודור החלומות, הבטחון—בעצלות המשפרת; סומר כולי ומכוזן אני מתחפר בעמדת הקיפוד שלי, איש לא יעקרני... ראשי מלא פרחים, שירים, חרוזים, דמיונות, אכסיומות ואגואיזמים. אני מנסה לעצום את עיני, תוצאות מדהימות! אני נרדם כהרף־עין".

בתוך המעגל—הראשון—של "היום" הארוך שתולים המעגל ה"ליוואנטיני" והמעגל ה"עמוק". רישול, עצלות, היסחפות עם גלי הזמן הם מסימני הליבנטיניות, ואילו המעגל ה"עמוק" בא להוכיח שכל האנטי־מציאות הזאת איננה מן השטח ולחוץ.